

Ranjina kuća u Dubrovniku od XV. do XX. stoljeća

Nada Grujić

Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad - UDK 728. 3 (497.5 Dubrovnik) "14/19"

8. rujna 1996.

Ranjina kuća na Pustijerni, jedna od malobrojnih preostalih dubrovačkih plemićkih gradskih rezidencija, javljala se dosad u literaturi kao istaknuti primjer gotičko-renesansne stambene arhitekture. Istražnim radovima provedenim godine 1989. utvrđene su pojedine građevinske faze, što omogućuje reinterpretaciju i prve faze. U ovom se prikazu posebno analizira odnos tlocrtna organizacije i vertikalne prostorne podjele spram kompozicije pročelja. Spoznata u slijedu preinaka sve do XX. stoljeća Ranjinina kuća ilustrira involutivni proces koncepta i degradaciju kulture stanovanja, po čemu u Dubrovnik, nije usamljen primjer.

Kuća koju je potkraj XV. stoljeća jedan član vlasteoskog roda Ranjina (*Ragnina*)¹ sagradio na Pustijerni ima istaknuto mjesto u okvirima dubrovačke stambene arhitekture. Od istodobne gradnje koja je pripadala raznim kategorijama stanovništva, a sačuvana je u dru-

gim dijelovima grada (ponajviše na Prijekom), izdvaja se i organizacijom prostora i oblikovanjem pročelja: jedan je od malobrojnih preostalih primjera vlasteoske gradske rezidencije. Stoga i nije neobično što je dosada u literaturi nazivana palačom.

Taj se atribut može, međutim, prihvatiti samo u okvirima dubrovačke arhitekture, pa i tada samo kao distinktivan s obzirom na ostale istodobne kuće. U analizi koja se podređuje nekim općenito prihvaćenim standardima arhitektonske tipologije - primjereniji je naziv kuća. On je opravdan i iz perspektive ondašnjega trenutka: nalazi se i u privatnim ugovorima i u opisima suvremenika.² U skladu je i s poimanjem društvenog uređenja koje nije sklono isticanju pojedinaca: *domus (chasa)* daruje se i Sandalju Hraniću, *palatium (palazzo)* samo je Knežev dvor. Služeći se nazivom, kuća, ne umanjujemo vrijednost dubrovačke stambene arhitekture, već time, naprotiv, ostavljamo mjesta pretpostavci da je u Dubrovniku XV. stoljeća bilo i znatno složenijih prostornih rješenja i raskošnije opremljenih stambenih prostora koje bi se s više razloga mogle nazivati palačama.³ U procjenama dubrovačke stambene arhitekture nastale prije potresa 1667., valja, naime, biti krajnje oprezan, jer nalazimo se pred ostacima, ne

¹ Rod Ranjina, jedan od najuglednijih u XIII. stoljeća, u XIV. stoljeća je oslabio, a ponovno jača u tijeku XV. stoljeća s brojnim potomcima Nikole Marinova Ranjine (Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, Beograd, 1960, str. 377-384); Zdenka Janeković-Römer, *Rod i grad*, Dubrovnik 1994, str. 47.

Grbovi porodice Ranjina nalaze se na portalu pročelja, na kruni bunara u prizemlju, na zidnim umivaonicama dvorana na drugom i na trećem katu, dakle, na elementima koji nedvojbeno pripadaju prvoj fazi gradnje, kraju XV. ili početku XVI. Tom vremenskom okviru odgovaraju i dva dokumenta (iz 1474. i 1506.) koje je objavio Cvito Fisković (vidi bilj. 27 i 32). Oni, međutim, ne daju dovoljno elemenata da se imena naručitelja Ivana ili Judika Ranjine pouzdano povežu s gradnjom upravo ove kuće.

² Godine 1440. Filip de Diversis de Quartigianis rabi oba naziva, no palačama naziva Knežev dvor i gruške ljetnikovce (*Opis položaja, zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika*, u »Dubrovnik« 3, 1973.) O kući govori i Benedikt Kotruljević, Dubrovčanin, pišući 1458. raspravu o trgovini i savršenu trgovcu, objavljenu u Veneciji 1573. i u Zagrebu 1985.

³ Prema definiciju koju daje P. Garrigou Grandchamp (*Demeures médiévales*, Pariz 1994, str. 48) palače su velike cjeline koje u srednjovjekovnome gradu ističu površinome zaposjednutoga zemljišta i volumenome izvan svih normi te se nadređuju okolnim kućama. Često zauzimaju cijele *insulae* i okružene su javnim prostorima, ulicama, trgovima.

uvijek i najboljim, gradnje koja je dotada ispunjavala cijeli gradski prostor unutar zidina.⁴

Ranjinina kuća višekratno je bila objavljena, ali uvijek samo kao primjer dubrovačke gotičke ili gotičko-renesansne stambene arhitekture.⁵ Ni pogled na njezino pročelje ni površan pregled njezinih prostorija nisu otkrivali ono što i temeljita sondiranja podova, zidova i stropova provedena godine 1989.⁶ Pokazala se sva slojevitost tog spomenika, a to znači da se tek sada sa sigurnošću može govoriti i o značajkama njezine prve faze.

Stambena gradnja već i radi svoje namjene podliježe znatno bržim i većim promjenama od ostalih arhitektonskih vrsta. U Dubrovniku je ta njezina značajka posebno izražena radi učestalih potresa. Nerijetko gotička i renesansna pročelja skrivaju barokne prostore, a barokne su kuće, osobito u tlocrtnoj dispoziciji, uvjetovane prethodnim slojevima. Stambena gradska arhitektura obnavlja se i u normalnim okolnostima: poviše starih tipova podižu se novi predlošci, ne poništavajući u potpunosti njihove raspodjele. Stratifikaciju kuća čine složenijom i sve one preinake u kućama koje su odraz oscilacija imovinskoga stanja vlasnika i njegovih potreba, te značajke same sredine: ponavljanje arhitektonskih tipova i oblika radi štedljivosti ili konzervativnosti. Pri tom najmanju ulogu ima ono što povjesničari umjetnosti najradije vide - svjesna mijenja stilskih obilježja ili bar promjena ukusa. Gotovo sve tragove te nadasve rječite dinamike života u prošlim stoljećima o zatire razorno neadekvatna iskorištavanje povijesnih prostora. Proučavanje fasada, u mnogim slučajevima samo što nam preostaje - ostavlja nas na površini problema i daje uljepšanu sliku grada. Samo vrlo temeljita istraživanja provedena dosada na malobrojnim kućama, otkrivaju pravi karakter dubrovačke stambene arhitekture.

URBANISTIČKI KONTEKST

Ranjinina kuća sagrađena je na Pustijerni istočno od crkve Sv. Stjepana⁷ - u predjelu koji je reguliran svakako prije godine 1272.⁸ Cijela Pustijerna strukturirana je sustavom *insula* koje tvore dva usporedna niza kuća odijeljenih kanalom.⁹ Slični princip podjele tla i organizirane gradnje u dva niza (karakterističan općenito za nagla širenja srednjovjekovnih gradova), bit će poslije 1296. proveden na predjelu Prijekog. Ondje je skromna stambena gradnja srednjih i nižih slojeva stanovništva osigurala očuvanje malih parcela. U doba kada se Prijeko izgrađuje, na Pustijerni, koju zarana nastanjuje trgovačka aristokracija,¹⁰ gusta tekstura prvobitnih parcela već je bila uvelike promijenjena. Taj gradski predio, smješten u blizini luke, pokazuje znatno dinamičniji razvoj izgrađenoga tkiva, tako da je osnovnu mjeru parcele sačuvalo vrlo malo kuća.¹¹ Zacijelo su već znatno prije XV. stoljeća imućnije porodice počele graditi kuće na površini većoj od jedne prvobitne parcele.¹² U

trenutcima intenzivne vitalnosti nekoga grada, pa i gradsko-ga predjela pojavljuju se i novi tipovi stambene gradnje i nove tlocrtne sheme, usklađeni s načinome života i dominantnim idealima arhitekture toga vremena. No, urbano je tkivo preoblikovano i stalnim djelovanjem privatnih interesa: diobama ili promjenama vlasništva, primjerice.

⁴ Oslanjajući se samo na dva djela Cvite Fiskovića: *Naši graditelji i kipari V. i XVI. stoljeća u Dubrovniku* (Zagreb 1947) i *Prvi poznati dubrovački graditelji* (Dubrovnik 1955) iz arhivskih podataka koje donosi možemo zaključiti, kako je gradnja tih stoljeća bila znatno kvalitetnija od one koja se sačuvala.

⁵ I. Zdravković, D. Živanović, D. Vuković, *Tri stare dubrovačke palate*, Anali Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku, 1952, str. 183-195; Maja Nodari-Krstelj, *Dubrovačka stambena arhitektura XV. i XVI. stoljeća*, u »Dubrovnik«, 1979. N. Grujić, *Reprezentativna stambena arhitektura*, u: »Zlatno doba Dubrovnika - XV. i XVI. stoljeće«, Zagreb 1987, str. 65-75, 308;

⁶ Istraživanja i izradu elaborata naručio je Zavod za obnovu Dubrovnika, a ostvarili suradnici Zavoda za restauriranje umjetnina iz Zagreba i Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu. (voditelj istraživanja: dr. Nada Grujić, restaurator: Egidio Budicin, suradnici D. Butković, D. Lošić, V. Pustić; grafička dokumentacija: dia. Ivan Tenšek, fotodokumentacija: Mario Braun). Istraživanja su provedena od veljače do travnja, a elaborat je dovršen u prosincu 1989. U elaboratu su prikazane razvojne faze po etažama, odnosno po prostorijama: tim slijedom predlažu se i smjernice za obnovu i prezentaciju nalaza (pozivom na sonde). Elaborat pruža, dakle, još mnoštvo dodatnih podataka koji bi ovaj tekst nepotrebno opteretili, ali su poslužili za njegovu izradu.

⁷ Taj je predio bio građen već u prvoj polovici X. stoljeća, kada Konstantin Porfirogenet u svojem spisu »O narodima« piše da je crkva sv. Stjepana »u sredini grada«. O razvoju Pustijerne: N. Grujić, *Dubrovnik - Pustijerna. Istraživanja jednog dijela povijesnog tkiva grada*, Radovi IPU 10, 1986, str. 7-41.

⁸ Činjenica da se ni u Statutu iz 1272. godine, a ni u kasnijim regulacijama taj predio Dubrovnika ne spominje, znači da je bio već građen. U tome se može prihvatiti mišljenje L. Beritića (*Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zagreb 1958).

⁹ Parcelacija karakterističnog oblika (»na češalj«) i strukturiranje *insula* dvostrukim nizovima (varirajuće dužine) susreće se od početka XIII. stoljeća u Italiji napr. u Toscani (Ponsacco, Massa Marittima, S. Croce Sull'Arno, Castelfranco di Sotto). Usp. E. Guidoni, *Arte e urbanistica in Toscana 1000-1315*, Rim 1988, str. 111-120.

¹⁰ Godine 1222. prvi se put u pisanome dokumentu spominje jedna kuća na Pustijerni: Ivan Gundulić daruje samostanu Sv. Jakova na Višnjici kuću s mlinome koja je pripadala njegovu ocu (*Codex diplomaticus III*, str. 216). U istočnome dijelu Pustijerne ima tragova romaničkih otvora (portali u Ulici kneza Damjana Jude, u Ulici Od Pustijerne i prozor u začelju Kabogine kuće u Bandurevoj ulici 3), a u zapadnome je dijelu (Ul. kneza Hrvaša) sačuvano pročelje i jedne romaničke kuće.

¹¹ U *insuli* u kojoj se nalazi i Ranjinina kuća samo je jedna takva parcela u zapadnome nizu (Ul. Đ. Baljivija 3). Male parcele ima i krajnja istočna *insula* Pustijerne, no ona je vrlo vjerojatno nastala kasnije od drugih. Kako se stare, dotrajale kuće kupuju, ruše i na njihovu mjestu podižu nova, pokazuje pedesetak godina kasnije slučaj obližnje palače Tome Stjepovića (F. Kesterčanek, *Nekoliko podataka o renesansnoj palači Skočibuha-Bizzarro u Dubrovniku*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, 1955/56, str. 240.

¹² Kuća u Ulici Kneza Hrvaša ima na pročelju tri romanička otvora. Zacijelo je već bila ruševna kad njezinu unutrašnjost Junije Gradić, podižući 1599. vrt uz svoju kuću, nasipa zemljom a pročelje koristi kao ogradni zid.

Teško je ustvrditi kada se Ranjine nastanjuju na Pustijerni, no 1360. spominju se u gradskom zidu prema luci vrata »ispod kuće Nikifora Ranjine«. ¹³ U sadašnjemu stanju istraženosti dubrovačkog arhiva još je teže uspostaviti neku pouzdaniju sliku o kontinuitetu privatnog posjeda u pojedinih dijelovima grada, pa tako i na Pustijerni. ¹⁴ Ne treba, međutim, zanemariti činjenicu da će u istoj *insuli* ¹⁵ potkraj XV. stoljeća Ranjine posjedovati dvije kuće. Jedna nastaje spajanjem dviju manjih gotičkih kuća u zapadnome nizu

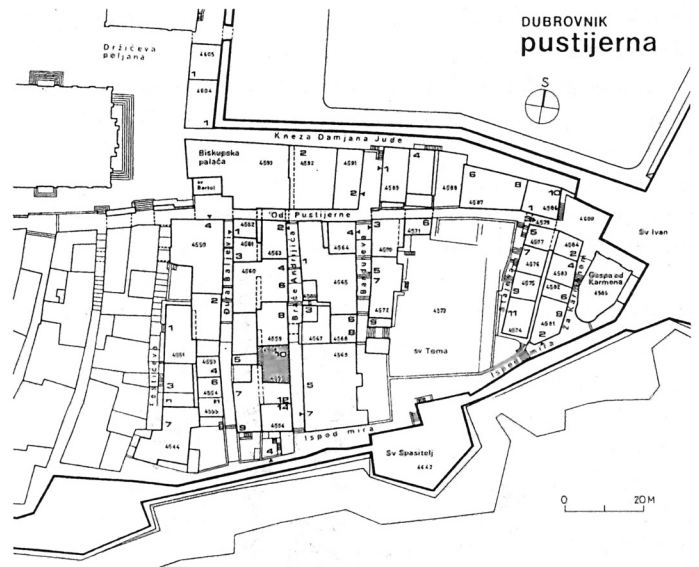
¹³ O lokaciji Ranjinine kuće Lukša Beritić govori: »Na jednoj kući u ulici od Mula (današnja ulica Damjana Jude) vide se i danas ostaci velikog romaničko-gotskog luka. Budući da je tu nekoć bila kuća Ranjine, to se može pretpostaviti, da je to ostatak gradskih vrata Nikifora« (str. 27). Na priloženu shematskome prikazu (plan V.) oznaku za vrata Nikifora Ranjine stavlja posred poteza sjevernoga gradskog zida Pustijerne okrenutog luci. (L. Beritić, *Utvrdjena grada Dubrovnika*, Zagreb 1955, str. 26-27, 40, 41). »... ispod kuće, koja sačinjava istočni ugao spoja ulica Kneza Damjana Jude i Bandurove, vide se ostaci starog romaničkog zida sa dijelom luka starih Ranjine. Naime prema zaključku od 27. s. vibnja 1475. god., kojim se određiva debljina novoga zida, kuća Ranjine bila je baš na ovom položaju« (L. Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi PPUD, 10, 1956, str. 25). Željko Peković smatra da su Ranjinina »vrata« bila upravo na mjestu posljednjega sačuvanog luka (riječ je o dvama lukovima koja su sačuvani na poziciji današnjih kuća u ul. Kneza Damjana Jude k. br. 1 i 42) (Ž. Peković, *Povijest ulice »Sub varicos« u Dubrovniku*, 35/36, 1992/93, str. 25-32. Oslanjajući se na arhivski podatak iz 1407. (*Reformationes* 33, 7v-8): da se iz najstarijeg dijela grada oborinska voda imala slijevati današnjom Strossmayerovom i Androvićevom ulicom pred Katedralu (današnja Bunićeva poljana), a odatke kroz Nikiforova vrata u more (znači i dalje vođena smjerom koji joj omogućuje slobodni pad), smatrala sam da su ta vrata bila zapadnije, možda na sjevernome kraju *insule* o kojoj je riječ u ovom tekstu (N. Grujić, n.dj. (7), str. 17 i bilj. 82).

¹⁴ U nekim slučajevima predio grada u kojem stanuje jedan ogranak nekog roda postaje određujućim. Tako se, primjerice, pri kraju XIII. stoljeća izdvaja ogranak jednog od najstarijih dubrovačkih vlasteoskih rodova kojem je na čelu Nicole de Goče. Njegovi potomci označuju se kao »Goče de Pustierna« Usp. M. Medini, *Dubrovnik Gučetića*, Beograd 1953, posebna izdanja SAN, Nova serija, knjiga 9; i. Mahnken, n.dj. (1), str. 237, 53, 254.

¹⁵ *Insula* je sa sjevera omeđena ulicom Od Pustijerne, s juga ulicom Ispod Mira, sa zapada ulicom Đure Baljivija, s istoka ulicom braće Andrijića.

¹⁶ Tom prilikom dograđen im je zajednički završni kat rastvoren s pet bifora koje sve nose grb Ranjina (usp.: M. Nodari, *Prilozi poznavanju stambene arhitekture Dubrovnika u 15. i 16. stoljeću*, u »Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća«, Zagreb 1991, str. 63-65). Jesu li te dvije gotičke kuće Ranjine i prostorno povezali, teško je ustvrditi jer je jedna od njih postala stubištem barokne palače koja nastaje nakon potresa 1667. zaposjedanjem i gotičko-renesansne kuću podignute u nasuprotnome nizu. Danas je poznata pod nazivom palača Tudžić-Bučić-Ranjina (Ulica braće Andrijića 4, 6). Istražni radovi koje je u tome kompleksu provela ekipa RZH iz Zagreba, pod vodstvom Ivana Srše, rezultirali su nizom nalaza koji u mnogome mijenjaju dotadašnje stavove o tome zdanju. ¹⁷ Do potresa 1667. parcele su se spajale sam unutar istog niza. U slučaju te *insule*, to znači unutar istočnog ili zapadnog niza. Nakon 1667. kuće nastale u prethodnim stoljećima (na jednoj ili dvijema parcelama) spajaju se sa susjednima i u nasuprotnome nizu. Na taj način nastaju velike stambene jedinice sasvim nepravilna tlocrta i s južne strane Ranjinine kuće (ul. Đ. Baljivija 7/9, ul. braće Andrijića 12) i sa sjeverne njezine strane (ul. Braće Andrijića 8, ul. braće Andrijića 4/6).

¹⁸ Kuća se nalazi u sadašnjoj ulici braće Andrijića 10. Na katastarskoj karti iz 1876. ta se ulica naziva »Od Konzervatorija« (k.br.17), a u starijoj literaturi ulicom kneza Justinijana.

1. Lokacija Ranjinine kuće na Pustijerni (crtkano)

insule. Novi vlasnik - Ranjina - podiže nad njima novi kat. ¹⁶

Drugu kuću - a o njoj je riječ u ovome prilogu - Ranjine grade *ex novo* u istočnom nizu *insule* na površini koja otprilike zauzima jednu i pol srednjovjekovnu parcelu. ¹⁷ Kao i u svim kućama u nizu i toj je kući slobodno samo pročelje. ¹⁸ Tek nakon potresa 1667., kada u zapadnome nizu *insule* neke kuće iza nje nisu više bile obnovljene u izvornoj visini, postao je vidljiv i veći dio začelja Ranjinine kuće. Urbanistički su faktori, dakle, odredili i osnovna obilježja njezine arhitekture: ugrađena u niz, s kućama uza bočne fasade i začelje, mogla je rastvoriti samo pročelje, a s obzirom na ograničene dimenzije parcele, prostor kuće morao se razviti u visinu. Tlocrtna shema te kuće stoljećima je ostala tijesno vezana uza tip parcele.

No, Ranjinina kuća nije bila određena samo u to vrijeme još strogo respektiranim navedenim urbanističkim uvjetima; društveni i imovinski status obitelji uvjetovao je i program kuće i njegovo arhitektonsko oblikovanje. Brojna analogna rješenja stambenoga prostora koja nalazimo upravo na Pustijerni, logična su posljedica potreba trgovačke aristokracije da u istome prostoru stanuje, obavlja poslove, priređuje svečanosti. Takve funkcije provedene u određeni program, pa u arhitektonski tip kuće, prate se znatno duže no što je u Dubrovniku trajala smjena gotičkoga i renesansnoga stila, koja je stoga najčešće zahvaćala tek epidermu zdanja. A možda je i postojanje nečega što bi se moglo nazvati društvenom

estetikom (za razliku od renesansne - individualne) pogodovalo unificiranosti gradnje koju u XV. stoljeća možemo samo pretpostaviti. Ne misli li na to i De Diversis kad kaže da »u Gradu i izvan njega ima mnogo lijepih palača i kuća za koje bi se reklo da su od iste građe, istog graditelja i u isto vrijeme napravljene«. ¹⁹

I drugdje provedena istraživanja srednjovjekovne stambene arhitekture pokazuju da se u pojedinim gradovima uobičajena rješenja svode na manji broj »shema«, bilo da je riječ o postojanju mentalnih uzora koji usmjeravaju graditelje, bilo da je riječ o pojednostavljenoj gradodžbi koju mi sami o njima stvaramo *a posteriori*. ²⁰

Prije nego se vratim pitanjima tipologije i arhitektonske koncepcije Ranjinine kuće, upozorit ću na argumente koje nudi morfološka analiza razvojnih faza - gradnji i pregradnji, reorganizacije stambenoga prostora

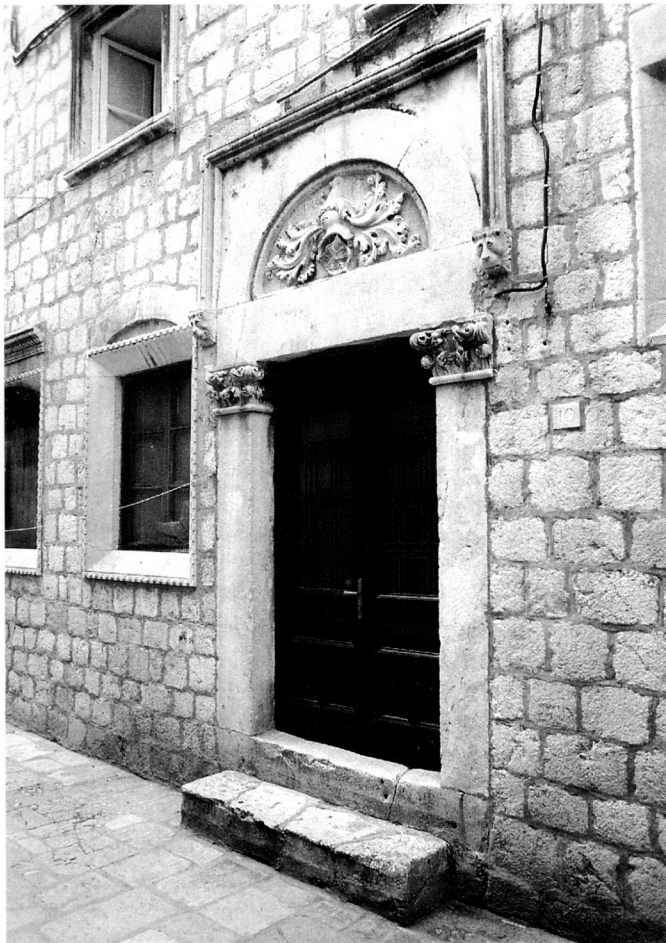
i preoblikovanja pročelja od XV. do XX. stoljeća. U tijeku pet stoljeća postojanja kuće intenzitet nije bio jednak: neke se faze očituju jače, druge slabije i brojem intervencija i stilskim izrazom.

GRADNJA POTKRAJ XV. STOLJEĆA

S obzirom da dosada nisu pronađeni arhivski podaci koji nedvojbeno govore o gradnji ove kuće, vrijeme nastanka određuje se na osnovi stilske analize i usporedbi s nekim spomenicima pouzdanije datacije. Osim kasnije preoblikovanih prozora u prizemlju, svi arhitektonski oblici i ukrasni motivi pročelja pripadaju prvoj fazi gradnje: pravokutni portal s lunetom u kojoj je porodični grb, ²¹ ranorenesansni prozori prvog kata plitko profiliranih okvira, ukradeni motivom zubaca (denta), ²² tri monofore drugog kata i dvije monofore i trifora trećega kata, sve šiljastog luka s trolisnim mrežištem, ²³ te ograda(e) balkona. ²⁴ Prema tim elementima pročelja (a isto će pokazati i oprema unutrašnjosti), donja se granica može postaviti u 70-te godine XV. st., a gornja u sam početak XVI. st.

Spram gotovo netaknuta pročelja kuće, u njezinoj se unutrašnjosti otkriva, znatno dinamičniji slijed promjena. U prizemlju su zadržane osnovna podjela i pozicija stubišta iz XV. stoljeća, no podovi, neki razdjelni zidovi i otvori ponovljeni su u kasnijim fazama. ²⁵ Uz ulazni prostor, koji je radi skučenosti teško nazvati predvorjem, bila je velika prostorija (vjerojatno sprema) u koju se nekad ulazilo izravno s ulice. ²⁶ »Predvorje« je imalo 30 cm niži pod od današnjeg, pokriven pločicama od pečene zemlje (20x20 cm); na kruni cisterne naknadno je preklesan grb. Od ulaznog portala polaze kamene stube, najprije uza istočni pročeljni zid, a potom uza sjeverni bočni, granični zid, koje vode na prvi kat, u veću od dviju prostorija. U XV. stoljeća njihov je strop bio nešto niži.

2. Portal (snimio: K. Tadić)

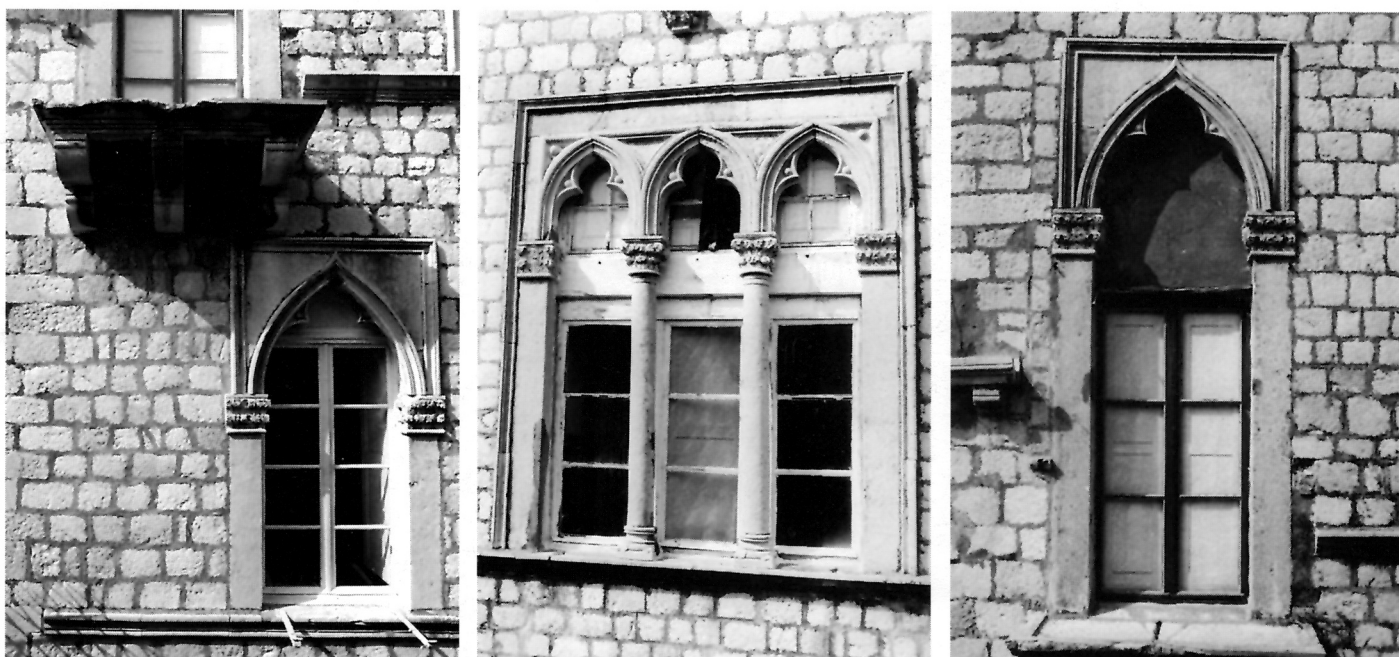

¹⁹ Filip de Diversis de Quartigianis, n.dj. (2).

²⁰ B. Sournia, J.-L. Vayssettes, *Montpellier: la demeure médiévale*, Pariz 1991., str. 10.

²¹ Istog je tipa portal sjeverne fasade Sorkočevićeve (Biskupske) palače na kojem je uklesana godina 1474. Ima ih, izvedenih u drugoj polovici XV stoljeća na Bunićevoj poljani, u Strossmayerovoj ulici i na Prijekom (kuća Braichi-Isusović), ali ponavljat će se, naravno s lunetom polukružna luka, i na početku XVI. stoljeća (Kabogina kuća u Bandurevoj ulici 3).

²² Godine 1494. Ivan Gučetić naručuje za svoj ljetnikovac u Trstenome izradu jednih vrata *con denti* (Diversa Notariae 74, 104'-105). Godine 1495. spominje se u jednome ugovoru (Div. Not. 76, 82-82') i *fenestra romana* - zacijelo plitkog prozor pravokutnoga profila kakav, bez denta, također nalazimo na Ranjininome pročelju. Prozore s dentima (zupcima) imaju kuće na Lopudu, koje nose dataciju kraja XV. i početkom XVI. stoljeća Nalaze se i početkom XVI. stoljeća (1516. na Getaldićevu ljetnikovcu u Sudurđu, 1521. na Sorkočevićevu ljetnikovcu na Lapadu), pa čak i sredinome stoljeća (ljetnikovci Tome i Vice Stjepovića u Sudurđu). Usp. N. Grujić, *Dubrovačka ladanjska arhitektura 15. stoljeća i Gučetićev ljetnikovac u Trstenome*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 34, 1994, str. 157.

3. Prozori drugog i tećeg kata (snimio: M. Braun)

4. Predvorje prizemlja (snimio: M. Braun)

²³ Gotičke monofore, bifore i trifore izrađuju se u Dubrovniku u dugome vremenskom rasponu od dva stoljeća: u ugovorima se spominju od sredine XIV. do sredine XVI. stoljeća. Ipak i neki detalji postavljaju dataciju ovih s Ranjinine kuće u posljednja desetljeća XV. stoljeća: ljudske glavice među listovima kapitela (na trifori) kao i one na kući Braichisusović na Prijekom, imaju uzor u biforama Kneževa dvora izvedenim 1464.

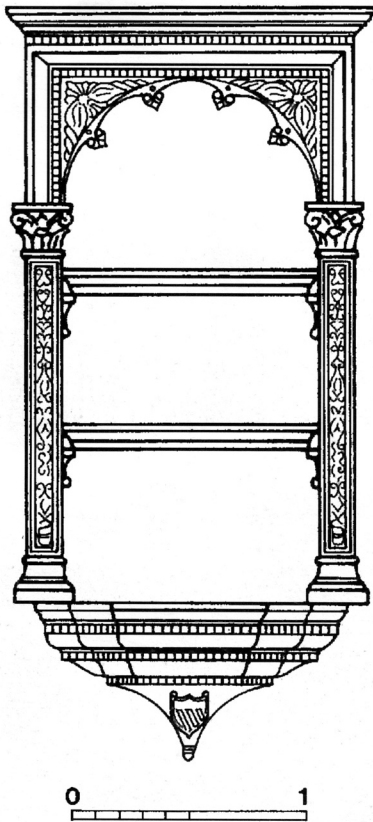
²⁴ U svim posamostima velika je sličnost s ogradom stubišta koje vodi do ulaza u dominikanski samostan i crkvu (14).

²⁵ Mnoge gotičke i renesansne kuće građene na malim parcelama iza »predvorja« imaju ostavu, a uz predvorje, čitavu dubinu parcele zaprema velika sprema s izravnim ulazom iz ulice (primjer: Kabogina kuća u Bandurevoj ul. 3. s početka XVI. stoljeća, palača Tome Stjepovića Skočibuhe u Rastićevoj ul. 4 iz sredine XVI. stoljeća).

²⁶ Sondama su utvrđene dimenzije portala na mjestu južnog prozora, a na mjestu središnjeg bilo je ognjište (ložište je otkriveno ispod prozora, dimnjak u zidu iznad prozora). Prostorija je izvorno imala, dakle, vrata i samo jedan prozor.

5. Sjeverna stijena u dvorani drugog kata (snimio: M. Braun)

6. Zidni umivaonik u dvorani drugog kata (izradio: I. Tenšek)

7. Dio grednika u dvorani drugog kata (snimio: M. Braun)

²⁷ Umivaonik je pravokutnoga oblika, ima dvije police i otvor zaključen polukružnim lukom koji je ukrašen visećim lukovima. Pilastru su ukrašeni viticom, a okvir, vijenac i antependij bazena dentima. Na donjem kraju je grb Ranjina. Cvito Fisković smatra da je to umivaonik koji (kao i ormar) Marko Andrijić prema svom nacrtu izrađuje 1474. Ivanu Ranjini te da ima "sve oznake Markovog gotičko-renesansnog stila, ali bez one profinjenosti koju će majstor postići na ciboriju korčulanske katedrale" (Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku, Zagreb 1947, str. 146, Div. Not. 57, 168). Gotovo identični zidni umivaonik izrađuju korčulanski klesari Bartul i Franjo Karlić za Gučetićev ljetnikovac u Trstenome (: *pillo uno per sala longo brazarum 2, 1/4, largo brazarum i dentro via cum due pianthe et colone quatro et cum archo de sopra com archeti et una pedata per perperi sel...*). Takvi se umivaonici nalaze i na Lopudu (u ruševini Kneževa dvora i u kući Taljeran u ul. Narikle br. 5). Usp. N. Grujić, n.dj. (22), str. 158.

²⁸ Postav zidnih umivaonika na mjesto gdje se u prostoriju stiže stubama karakterističan je za dubrovačku stambenu arhitekturu, i gradsku i izvan-gradsku. Zadržat će se i u kasnijim stoljećima.

²⁹ Između prozora otkrivena je ispod žbuke niša kamina; od okvira ostala su samo ležišta pilastara i arhitrava. Pod ložišta (14 cm. niži od današnjeg drvenog poda) pokriven je pločama od pečene zemlje.

³⁰ U tijeku istražnih radova greda je demontirana i prenesena u Zavod za restauriranje umjetnina u Zagreb radi nužnih restauratorskih zahvata.

8. Zidni umivaonik u dvorani trećega kata, total i detalji (snimio: M. Braun)

³¹ Ulomci gotovo jednakih greda nađeni su odbačeni pred obližnjom Tudizićevom palačom i pohranjeni u Muzeju grada (Knežev dvor). Vere-na Han datira ih u početak XVI. stoljeća, videći u njima renesansnu »simetriju i stilizaciju«. No, istodobno navodi i jedan ugovor iz 1488. o izradi *armature* s grbom, dva lava... (*Drveni gotičko-renesansni vijenac iz Tudizićeve palače u Dubrovniku*, Anali Historijskog instituta JAZU, Dubrovnik 19, str. 129-137). Smatram da ni jedan od argumenata koje V. Han navodi za tako kasnu dataciju ne isključuje i posljednja desetljeće XV. stoljeća. To više što se izrada drevenog vijenca (*armature*) javlja u ugovorima od prve polovice XIV. stoljeća do sredine XVI. stoljeća (J. Tadić, *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII.XIV. veka*, I, II, SAN, Beograd 1953; C. Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik 1955, str. 14).

³² Na ovaj umivaonik mogao bi se odnositi drugi dokument kojeg je objavio Cvito Fisković (Pri kraju razgovora o dubrovačkoj Divoni, PPUD 11, 1959, str. 114, 115): klesar Vlahuša Radivojević preuzeo je 1506. izradu zidnog umivaonika za dvoranu Judika Nikole Ranjine na Pustjerni (Div. Not. 85, 176: Vlacussa Radivoevich lapicida supra se et omnia bona promisit et conventit ser ludico Nicolao de Ragnina presenti et acceptanti facere unum pilum in domo sua qua in Posterna fabricatur in sala ad aquam de bona alba sine fissuris et maculis petra de Corcula puchrum bene laboratum...). Opširnije o motivu anđela vidi: I. Fisković, Kipar Bertrand Gallicus u Dubrovniku - sudionik "Posvećenja grada" oko 1520, Peristil 37, 1994, str. 57.

Raspored je na drugome katu bio jednak: stube su i ondje vodile u veću od dviju prostorija, koja je u XV. stoljeća služila kao manja dvorana - saloča (*saletta, salocia*). Na njezinoj sjevernoj stijeni veliki je zidni gotičko-renesansni umivaonik²⁷ koji položajem upućuje na odmoriste stubišta;²⁸ drvene su stube uza sjeverni granični zid vodile i u gornji kat. Zapadna stijena saloče (začeljni zid kuće prema kanalu) nije tada imala otvora, a u pročelnom je zidu, između prozora, bio kamin.²⁹ I zidni umivaonik i kamin pokazuju da je razina poda u dvorani bila niža (za 14 cm). Obje su prostorije na drugom katu imale grednike; u većoj, vrh južne stijene, pronađena je i drvena rezbarena greda (na nasuprotnoj stijeni samo njezin otisak u žbuci).³⁰ Donjim i gornjim rubom grede teče tordirano uže, a između je kovrčavo lišće; u sredini dva su lava okrenuta medaljonu s monogramom IHS.³¹ Na ostacima nagorjela grednika u kasetama naziru se slikani cvjetovi, a na preklopu letvica tragovi hrastova lišća. Kamene konzole grednika imaju gotičku profilaciju.

U XV. stoljeća cijeli je treći kat zapremala velika dvorana, osvijetljena triforom i monoforama. Na sjevernoj stijeni, na istoj poziciji kao na drugome katu, nalazi se renesansni zidni umivaonik pravokutna oblika: sačuvana su oba pilastra, ali nedostaje vijenac; horizontalna greda police ukrašena je reljefom anđela koji nose grb; poligonalni antependij bazena pripadao je nekom, manjem umivaoniku.³² Grednik nije sačuvan, no na vjenčanici se i ovdje nazire tordirano uže, a ukrasna greda ostavila je otisak na sjevernome zidu.

9. Konzola u zapadnoj stijeni dvorane trećega kata (snimio: M. Braun)

Velika dvorana Ranjinine kuće dugačka je 9,20 m, široka 6,30 m, a visoka 5,60 m.³³ U gornjem dijelu tog i velikoga prostora, uza začelnu stijenu, bio je drveni balkon - tzv. balatur (*ballatorium*, *balatoio*, *ballador*);³⁴ drveni dijelovi (pod i ograda) nisu se sačuvali, već samo kamene konzole koje su ih nosile.³⁵ Pristup na balatur vodio je s vanjske strane začelnoga zida,³⁶ drvenim stubama koje su povezivale dvojna vrata na raznim visinama.³⁷ Budući da je dvorana služila za gozbe, svečanosti i plesove, s balatura se takav prizor mogao promatrati, ali je i važnije da su na njemu bili svirači. Premda su u dokumentima iz XV. stoljeća često spominje, dosada je to najraniji pronađen primjer ovoga specifičnoga elementa opreme reprezentativnoga stambenoga prostora, koji nam je poznat samo iz kasnijih izvedenica u dubrovačkim ljetnikovcima XVI. stoljeća.³⁸

10. Loyset Liedet, Gozba (1478), detalj

³³ Dvorane i nekih drugih kuća na Pustijerni približno su iste: kod gotičko-renesansne kuće u istom nizu *insule*, a koja je uključena u baroknu palaču Tudizić, dužina dvorane iznosi 10 m., širina 5,70 - 6,50 m., visina cca 5 m.); kod obje visina je drugog kata 3,30 m. Pedesetak godina kasnije građena palača Tome Stjepovića Skočibuhe u susjednoj *insuli* ne odstupa bitno od tih omjera (dužina dvorane trećega kata 9,5 m, širina 5,70 m, visina 5,60 m, visina drugog kata 4,6 m) iz čega bi se moglo zaključiti da je njezino pročelje dodano nekom već postojećemu zdanju.

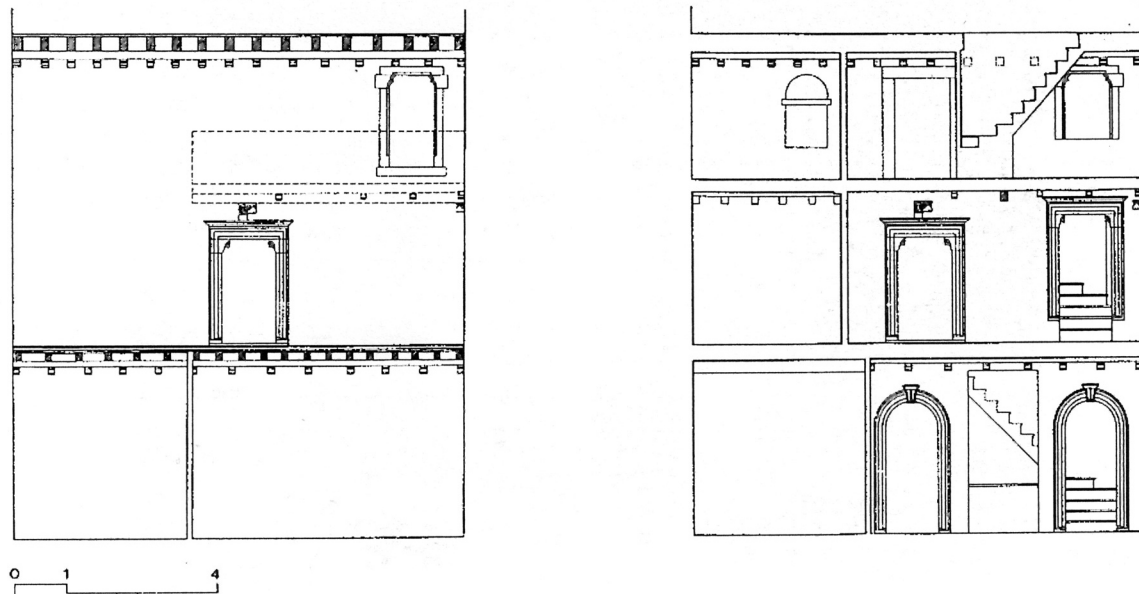
³⁴ U nas nema sačuvanih balatura iz XV. stoljeća jer su drveni dijelovi arhitekture svakako propadali još brže od ostalih. »Balatur s ogradnom mrežom na koji se dolazilo po stepenicama s izdanim naslonom, a pod njima jedan ormar« naručuje Božo Nalješćević 1435. za dvoranu svoje kuće (R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, Beograd 1938, str. 20). Postoji, međutim, bogat grafički materijal za Italiju i područja sjeverno od Alpa, koji pokazuje i njihove oblike i funkciju (usp.: M. Praz, *La Filosofia dell'arredamento*, Milano 1981, str. 80-83).

³⁵ Po sredini začeljne stijene uzidana je dugačka konzola završena la-vljom glavom, a jednaka i u sjevernu stijenu, poviše zidnog umivaonika. Između tih dviju konzola nalazi se niz malih profiliranih konzola. Iznad konzole u sjevernoj stijeni pronađen je otvor u koji je bila uglavljena ograda balatura.

³⁶ Uzastopne odluke, naredbe i zabrane dubrovačke vlade o zatvaranju ili neprobijanju otvora u »klončinu« dovoljno govore o sasvim suprotnoj praksi. Novija istraživanja (u Tudizićevoj palači) pokazala su da se tu nalaze i stube ranije nego se dosad smatralo.

³⁷ Riječ je o južnim vratima u donjoj zoni i o sjevernim u gornjoj. Ostali su otvori izvedeni prilikom pregradnje tog kata u XIX. stoljeća

³⁸ Drveni »balatur« iz druge polovice XVI. stoljeća ima dvoranu ljetniko-vca Vice Stjepovića u Sudurđu, a u ljetnikovcu Stay-Kaboga u Rijeci dubrovačkoj početkom XX. stoljeća ponovljen je taj element zacijelo po uzoru na već dotrajali s kraja XVI. stoljeća (usp.: N. Grujić, *Ljetnikovac Stay-Kaboga u Rijeci dubrovačkoj*, istražni radovi 1993., Radovi IPU, 20, 1996, str. 83-103.

11. Uzdužni presjek drugog i trećega kata s pogledom na začeljnu stijenu a) pretpostavljeno izvorno stanje (kraj XV. st.) i b) stanje prije istražnih radova (od XVII. do XX. st.) (izradio: I. Tenšek)

OBNOVA KUĆE NAKON 1667.

Čini se da je u potresu 1667. kuća znatno stradala. Prilikom radova koji su uslijedili nisu poduzimani samo popravci, već i znatnije promjene u organizaciji stambenoga prostora, osobito u gornjim katovima. U prizemlju je samo pod u predvorju dobio novo popločenje (dijagonalno položene crne i sivkaste kamene ploče).

Prostori prvog kata promijenili su visinu: novi su grednici položeni na udvostručene kamene konzole; okvir vrata u zidu koji dijeli stubište od prostorije prvog kata povišen je umetanjem baroknih baza pod renesansne dovratnike. Zidovi i grednici bili su obojeni svijetlosivom bojom, prozorski parapeti crnom. Svijetlosivo bilo je

obojeno i odmorište, a crnom bojom označen u njemu sokl s trokutnim završecima u kutu. Začelni zid odmorišta otvoren je lukom koji vodi u stubišni krak ugrađen u to doba u prostor kanala.

Premješanje stubišta iz dvorane drugog kata izvan izvornog perimetra kuće, iza začelnog zida - najznačajnija je promjena nakon potresa u XVII. stoljeća Time je »povećana« korisna površina onih prostora prvog, drugog i trećega kata unutar kojih su dotada, uvijek uza sjeverni granični zid, vodile drvene stube. No, rastvaranjem začelnoga zida drugog kata velikim lukovima kamenih profiliranih okvira promijenio se i karakter dotadašnje male dvorane - saloče.³⁹ Ona preuzima ulogu najreprezentativnijega prostora kuće. Da od XVII. stoljeća dalje tu funkciju nema više velika gotička dvorana na trećem katu, dokazuje i građa stubišta: do drugog kata stube su kamene, a između drugog i trećega kata - drvene.

»Nova« dvorana dobila je biljeg baroknog razdoblja. Pod je popločan crnim i sivkastim kamenim pločama dijagonalno postavljenim (14 cm poviše starog poda). Zidovi su obojeni svijetlosivom bojom, a crnome je naznačen sokl visok 30 cm koji se u kutovima uzdiže u trokut s vrhom na visini od 80 cm. Bila bi to dvodimenzionalna projekcija za to doba karakterističnog motiva piramide s kuglom.⁴⁰ Baroknoj dvorani kamin više nije služio, a uloga umivaonika umanjena je bar u vizualnome pogledu: donji mu je dio prebojen i stapa se s crnim soklom.

³⁹ Dvorana je sa susjednome prostorijom bila povezana samo jednim vratima profilirana okvira. Razdjelni zid između dvije prostorije drugog kata zadržao je izvorni položaj, no okvir vratiju je kasniji: profilacija i ukras friza datiraju se u drugu polovicu XVI. stoljeća.

⁴⁰ Čini se da je taj motiv bio u Dubrovniku nakon 1667. dosta raširen: isti nalaz pružila su istraživanja koja je vodio Dr. Vladimir Marković u kapeli Biskupske palače, u jednoj prostoriji ugaonice u Restičevoj ulici 7 (u oba slučaja oslik pripada prvom baroknome sloju) i u Rastičevom ljetnikovcu u Rijeci dubrovačkoj (u kojem je barokna obnova datirana s godinome 1676).

12. Zapadna stijena u dvorani drugog kata (snimio: M. Braun)

Velika dvorana na trećem katu možda u toj fazi i nije bila znatnije promijenjena, no svakako je izgubila ulogu reprezentativnoga prostora. Može se pretpostaviti da je u potresu bio oštećen gornji dio kuće i da krovšte poviše dvorane, a možda i neki prostori u potkrovlju više nisu obnovljeni u izvornu obliku. Krovšte Ranjinine kuće, naime, vrlo je nisko položeno, a i na pročelju su u zoni krovnoga vijenca vidljive neke nepravilnosti i izmjene.

Bez obzira na intervencije koje su smanjile reprezentativni prostor kuće, može se reći da i popločenje podova i bojenje zidova provedeno u baroknome razdoblju označuje jedinstveno sagledan prostor (od prizemlja do drugog kata), no usklađenih prije svega optičkih vrijednosti.

RESTAURACIJA - XIX. STOLJEĆE

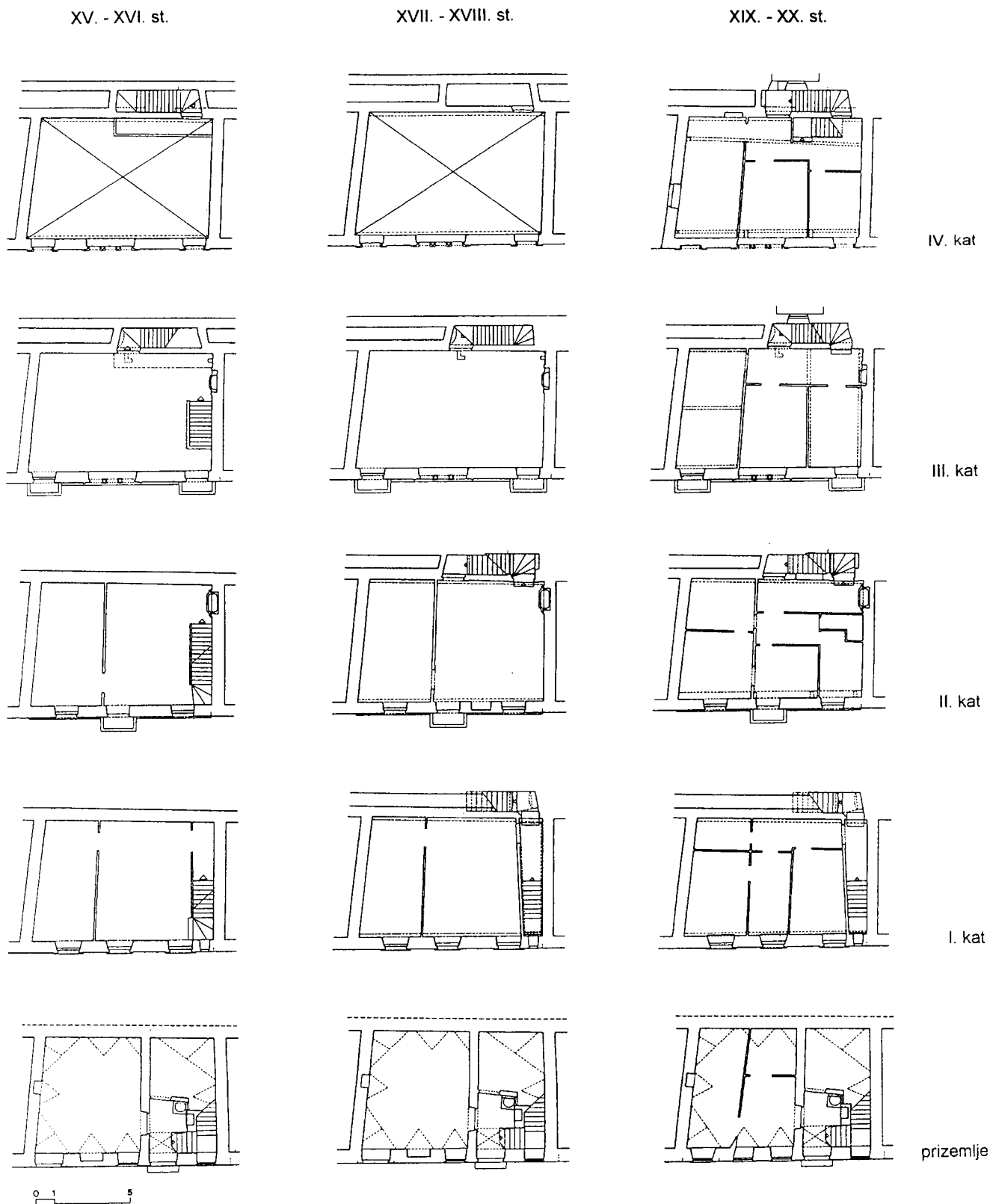
Nove veće izmjene nastale su u XIX. stoljeća, što se očitovao i na pročelju - u prizemlju. Dokinuta je izavna veza velike južne prostorije s ulicom, pa je veza s predvorjem postala samom, a time je bitno promijenjen i karakter cijele zone. Umjesto vrata i jednog prozora, prostorija se na ulicu otvorila s trima pravokutnim prozorima. Njihov format i okvir posve su atipični za dubrovačko područje. Očito je uzor pronađen u krugu venecijanske, ili, točnije, venetske gotike.⁴¹ U skladu s historicističkim poimanjem promijenjeni su prozori u prizemlju, ali presloženi i neki okviri vrata u predvorju. Da tadašnja intervencija ima karakter restauracije sklone gotičkim oblicima, pokazat će se i na trećem katu.

Visoka dvorana trećega kata pregrađena je tako da je ugrađen cijeli kat. Do novoga, »četvrtog« kata uspostavljen je još jedan stubišni krak i otvorena su dodatna vrata u začelnome zidu: uz donja gotička vrata koja su prije vodila na galeriju pojavljuju se nova, jednako oblikovana, a u visini gornjih gotičkih vrata izvode se nova pravokutna okvira. U južnome zidu četvrtoga kata probijen je prozor, a u zapadnome je izvedena jednostavna niša. U veliku dvoranu nije samo ugrađena čitava etaža, već su obje etaže podijeljene u niz manjih prostorija.

Ugradnja četvrtog kata nije oštetila samo epidermu zidova, već je uzrokovala probijanje novih otvora i oštećenja klesanih dijelova opreme: zidnom umivaoniku velike dvorane tom je prilikom izvađen vijenac. Prilikom ugradnje stuba za četvrti kat otučene su kamene profilirane konzole na zapadnome zidu; daske su drvenoga grednika nad

⁴¹ Ovo i nije usamljen primjer da se u težnji za »idealnim« stilskim oblicima negiraju regionalne specifičnosti. Dubrovačko područje ne poznaje ni takav format prozora ni takav ukras na okviru.

⁴² Projekt za obnovu Ranjinine kuće izradio je u okviru idejno-arhitektonskoga projekta Pustijerne (blokovi 1-6) Arhitektonsko-projektni zavod »Plan«, Zagreb, voditelj dia. Petar Kušan. Projekt konstrukcije izradio je Građevinski institut, Zagreb (voditelj: prof. dr. Dražen Aničić).

13. Tlocrti svih etaža, lijevo: pretpostavljeno izvorno stanje; sredina: barokna obnova; desno: stanje prije istraživanja (izradio: I. Tenšek)

dvoranome promijenjene. U tijeku tih i svih daljnjih intervencija poništeni su mnogi podaci (najraniji slojevi žbuka i naliča) koji bi, da su ostali sačuvani, poslužili za vjerodostojniju obnovu unutrašnjosti.

Premda su u XIX. stoljeću neki arhitektonski oblici zamijenjeni neostilskima s očitom sviješću o vrijednosti građevine, tada su bitno promijenjene funkcije pojedinih dijelova kuće, ponajprije onih reprezentativnih.

DEGRADACIJA - XX. STOLJEĆE

Usitnjavanje stambenoga prostora nastavilo se na svim etažama. Prostor prizemlja koji je izvorno služio kao sprema bio je pregrađen u stan s dvije sobe, kuhinjom i kupaonicom iza »predvorja«. Prvi je kat bio podijeljen u pet manjih prostorija, zidovi su im prekriveni debelim slojem cementne žbuke, a zapadni je znatno oštećen provođenjem vodovodnih cijevi.

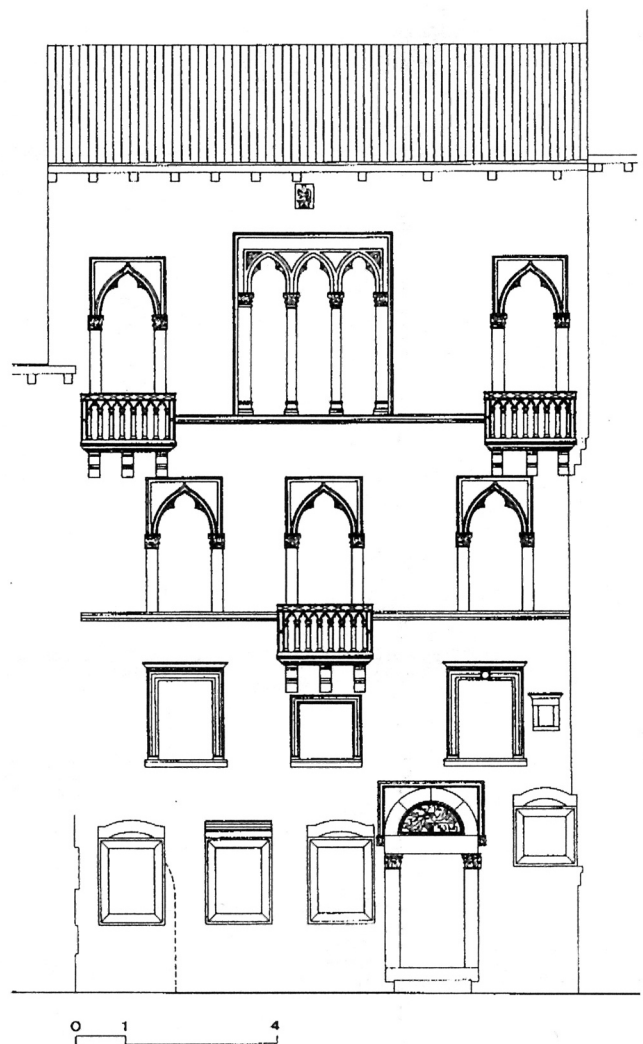
U dvorani drugog kata između baroknih lukova stubišta probijen je veliki pravokutni otvor (radi rasvjetljavanja novonastalog hodnika uza zapadnu stijenu). Prostor dvorane najprije je podijeljen u dvije, potom čak u četiri prostorije. U razdjelnoj stijeni prema bočnoj prostoriji (koja je također bila pregrađena) probijena su još jedna vrata koja su nepotrebno učinila originalni portal, pretvoren stoga u zidnu nišu. Sjeverna je stijena od pročelja sve do zidnog umivaonika razorena instalacijama, i potom prekrivena cementnome podlogom za opločenje kuhinje i kupaonice. Od starih žbuka i naliča nije ostalo ni traga. Veći dio prostorije dobio je novi daščani pod, a samo uz stubište sačuvano je barokno kameno popločenje. Negdašnja velika dvorana Ranjinine kuće - podijeljena po horizontali u dva kata - dobila je u svakom od njih po jedan stan.

Kada je riječ o razgradnji i uništavanju, teško je utvrditi što je učinjeno prije II. svjetskog rata, a što nakon njega. Sigurno je da su tome pridonijeli i slabo materijalno stanje stanara i pad civilizacijske razine, očigledan u iskorištavanju stambenih prostora Dubrovnika, pogotovo Pustijerne. Na primjeru Ranjinine kuće to se pokazalo u zaista drastičnu obliku.

Prilikom istražnih radova (1989.), usporedo sa sondiranjem (a dijelom i radi njega), uklonjeni su mnogi recentni pregradni zidovi, tako da kuća danas, bez obzira na zapuštenost, jasnije pokazuje svoje izvorne prostorne vrijednosti. Vodeći računa poglavito o njima, bio je izrađen i projekt obnove Ranjinine kuće.⁴² Radi rata obnova je Ranjinine kuće odgođena na neodređeno vrijeme, a dosada nisu pronađena sredstva ni za konzervaciju onoga što je od nje preostalo.

REINTERPRETACIJA PRVE FAZE

Građevnu povijest Ranjinine kuće, vidjeli smo, označuje involutivni proces. Razvijenoj prostornoj podjeli kraja XV.

14. Pročelje (Izradio: I. Tenšek)

st. svaka je iduća faza oduzela ponešto od prostorne veličine ili uporabne razine. Najlakše je pratiti degradaciju u reprezentativnome prostoru: velika dvorana trećem katu već u baroknome razdoblju gubi najvažniju ulogu, a preuzima je ona znatno niža i manja na drugom katu. U veliku se dvoranu u XIX. stoljeća ugrađuje cijeli kat, a u XX. stoljeća sve je pak pregrađeno u stanove. Trokatnica za život jedne obitelji pretvorila se unutar istog volumena, u četverokatnu najamnu stambenu kuću.

Podaci dobiveni istraživanjima omogućili su razgraničenje pojedinih graditeljskih faza, a time i točniju sliku o gotičko-renesansnoj fazi. Ne zadržavajući se na deskriptivnoj metodi (poput većine dosadašnjih pristupa) i pretpostavljajući strukturu kuće njezinu ukrasu, pokušala sam već i prije analizirati pročelje u funkciji podjele prostora. Tom sam se prilikom zadržala, međutim, samo na problemu postupna povećanja visine pojedinih etaža, čemu na pročelju odgova-

raju sve viši i sve veći otvori. Sukladno namjeni i važnosti pojedinih prostora, otvori se oblikuju i ukrašavaju: od triju jednostavnih renesansnih pravokutnih prozora na prvom katu, preko gotičkih monofora od kojih središnja ima balkonsku ogradu na drugom katu, do rastvaranja završne etaže u kojoj je bila velika dvorana; tu se u sredini javlja trifora i po jedna monofora s balkonom sa svake njezine strane. Bez obzira na predznak stila što ga nose pojedini

otvori, takvoj je kompozicijskoj shemi pročelja teško dati predznak neke stilske kategorije, jer se opravdano smatra naslijeđenom iz prijašnjih stoljeća.⁴⁴

Hijerarhija katova iskazana rastom otvora i bogatstvom ukrasa doista je jedno od glavnih obilježja srednjovjekovne arhitekture. No upornost kojom se održava ovakva prostorno kompozicijska shema učinit će je bitnim tipološkim obilježjem dubrovačkih kuća - i gotičkih i renesansnih. Njihovo mjesto u srednjovjekovnome urbanome tkivu Dubrovnika stoljećima ostaje nepromijenjeno: to za većinu znači nemogućnost da se drukčija distributivna shema uopće i razvije. Uske ulice uvjetovale su smještaj reprezentativnih prostora na gornje, svjetlije i zračnije katove.

Pa ipak kod Ranjinine kuće, usprkos malim dimenzijama parcele, dakle i male površine u svakoj etaži, ostvaren

⁴⁴ N. Grujić, *Renesansna palača, renesansni ljetnikovac i gotička tradicija*, u »Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća«, Zagreb 1991, str. 52-62; *Kuća "savršenog" po Benediktu Kotruljeviću*, "Dubrovnik", 1995, str. 198-212.

je u vertikalnome slijedu potpuni program: u njoj se pojavljuju svi - iz ugovora već od XIV. stoljeća - poznati i jasno diferencirani prostori: soba (*camera*), mala dvorana (*saloccia, saletta*) i velika dvorana (*sala, salla grande*).⁴⁵ No, bez obzira na ugled naručitelja i na razinu izvedbe, kod Ranjinine se kuće ostvaruje polivalentan program: prizemlje je imalo (i) gospodarsku (poslovnu) namjenu, a gornji katovi - stambenu.

Utvrđivanje izvorne tlocrtne podjele na svim etažama otkriva, međutim, i neke sasvim nove spoznaje o organizaciji pročelja. Premda su neki autori na njemu vidjeli nepravilan raspored otvora, i u tome bitno obilježje srednjovjekovne (gotičke) arhitekture,⁴⁶ pročelje Ranjinine kuće valja čitati na drukčiji način.

Prije svega, neke bi nepravilnosti (posve zanemarene)⁴⁷ bilo ispravnije protumačiti težnjom srednjovjekovne civilne arhitekture da se otvori na pročelju raspoređuju i oblikuju u logičkoj vezi s prostorima koji se nalaze iza njega.⁴⁸ Koliko god se ukrasi kao sredstvo isticanja društvenoga statusa koncentriraju upravo na pročelju, u duhu je XV. stoljeća da prednost ima racionalna organizacija unutrašnjosti. Čak i prizemlje koje radi bočnog postava portala (što je pak uvjetovano smještajem stubišta) izgleda asimetrično, u izvornome obliku ima znatno pravilniji raspored otvora; na drugome kraju također je postojao veliki portal. Svakako, bilo je razlika u njihovom oblikovanju - ulazni je bio veći, ukrašen i označen obiteljskim grbom. U zoni prizemlja otvori su ponajprije podređeni funkciji prostorija, a ne nekoj formalnoj shemi, kao što je to u gornjim katovima.

Ondje se, međutim, pokazuje sasvim drukčiji odnos vanjštine i unutrašnjosti: otvori se prema namjeni prostorija, doduše, oblikuju i ukrašavaju, ali se i ne raspoređuju u vezi s njima. Osim na posljednjem katu koji cijeli zaprema samo jedna prostorija, na svim je ostalim katovima raspored prostorija asimetričan. Spram asimetrične podjele unutrašnjosti, raspored otvora na pročelju pokazuje tendenciju aksijalnoj simetriji: štoviše, prvi, drugi i treći kat jasno ističu središnju os središnjim prozorima različitim od bočnih, što sugerira trodijelnost.⁴⁹

S obzirom na to da su u arhitektonskoj dekoraciji zastupljeni i gotički i renesansni stil, moglo bi se otvoriti pitanje razgraničenja ili spajanja tih dvaju stila i u temi što je za arhitekturu bitnija: u analizi prostora (asimetričnog) i rasporeda otvora (simetričnog). No trodijelna kompozicijska shema pročelja, koliko god reducirana, dovoljan je putokaz njezinu podrijetlu - venecijanskoj stambenoj arhitekturi. Ne mislim pri tome samo na Venecijanske gotičke palače, već i na one znatno ranije - romaničko-bizantske.⁵⁰

Početak XIII. stoljeća (u protobizantskom razdoblju arhitekture) pojavljuju se na velikim palačama Venecije trodijelna pročelja, vezana uz simetričan tlocrt, odnosno tročelijsku unutrašnju podjelu. Asimetričnome L-tlocrtu i

16. Detalj portala (snimio: K. Tadić)

⁴⁴ Potraga za ishodištem ovakve sheme vraća u vrlo rana stoljeća i problem je neodvojiv od mjesta koje u pojedinim kulturnim krugovima ima *piano nobile* općenito. Ne može se zaobići ni antička arhitektura, a ni utjecaj arapske arhitekture na europsku posebno u području Sredozemlja (usp.: H. Plommer, *The early history of the piano nobile*, u »Atti del XVI Congresso di Storia dell'Architettura«, Rim 1977, str. 297-302). U bližem okružju, dovoljno je podsjetiti na romaničke kuće-kule koje su se po etažama rastvarale sve većim otvorima, a ista tipološka oznaka potvrđuje se i u romaničkim i gotičkim palačama Toskane, primjerice.

⁴⁵ Pri nazivima za pojedine prostorije, posebno su korisni oni dokumenti u kojima se unutar jedne kuće pojavljuju svi nazivi. Diferencijacija prostorija postoji već u XIV. stoljeća kako proizlazi iz nekih dokumenata koje donose R. Jeremić i J. Tadić (*Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, Beograd 1938, str. 10-13). U već navedenome ugovoru iz 1433. godine (bilj. 32) naručuju se, primjerice, klupe za saloću i zasebno za dvoranu. I u inventaru stvari u stanu firentinskog konzula u Dubrovniku iz 1591, pojavljuju se i saloča i sala - dvorana (*Diversa cancellariae*, 181, 33', 34.)

⁴⁶ »Raspored prozorskih otvora po spratovima ne drži se neke određene vertikalne linije, već je komponovan gotovo potpuno slobodno, što u stalom odgovara duhu gotskog graditeljstva... Fasadu Ranjinine palate karakteriše nemirna igra otvora i zidne mase. Osovine prozora po katovima ne poklapaju se, što još više povećava utisak živopisnosti i slobodne kompozicije« (I. Zdravković, D. Živanović, D. Vuković, n.dj. (5), str. 194).

⁴⁷ Nejednaki razmaci među nekim otvorima nastaju radi smještaja ognjišta i kamina, odnosno dimnjaka.

dvoćelijskoj podjeli manjih palača i kuća, odgovara tada i asimetričan raspored otvora (bočna polifora koja odgovara »portegu«). Od sredine XIII. stoljeća pojavljuju se na unutrašnjim kanalima i ulicama »male palače« (»palazzetti«) s dvoćelijskom (asimetričnom) prostornom podjelom, a njihova uska pročelja karakterizira simetričan raspored sa

središnjom poliforom između dvaju prozora. Upravo one, širenjem »građanske« verzije auličkog modela kuće, označuju urbanizaciju novih venecijanskih zona.⁵¹

Premalo je kuća iz XV. stoljeća sačuvano u Dubrovniku za tvrdnju da je Ranjinina kuća po nečemu pravilo ili izuzetak. Iz prijašnjih je stoljeća tragova još manje, no, s obzirom na veze Dubrovnika s Venecijom, veća je vjerojatnost da se ta shema pojavila vrlo rano, a ne tek potkraj XV. stoljeća kao neki novi predložak vezan uz gotičke arhitektonske oblike. Jer u pravilnome rasporedu Ranjinina pročelja nije toliko važna primjena jedne formalne sheme koliko jednoga principa koji ima jaku društvenu konotaciju. I pročelje Ranjinine kuće sugerira nešto čega u unutrašnjosti nema i što se na malom prostoru nije moglo niti ostvariti. Pročelje, naime, pripada više ulici nego kući, sudjelujući tako u stvaranju slike grada. Ta scenografija velikih razmjera počinje se gradivati, pretpostavljam, već u romanikčko doba,⁵² u gotici se očito ostvaruje, a u renesansi je prate i pisani dokumenti. Za svoju kuću na Pustijerni Tomo Stjepović 1550. naručuje izvedbu »novoga pročelja« (*fabbricare facciatam nuovam dicte domus*).⁵³ Zato nas ne treba začuđivati primjedba Philippe du Fresne-Canayea koji 1573. piše da su »ulice velike i lijepe, ali da su kuće sve unutra neudobne, premda izvana izgledaju dosta lijepe i stare«.⁵⁴ Ponekad je bila riječ o fizičkome spajanju starije prostorne podjele s novim zidnim plaštem, ponekad o konceptualnome spoju, kao što je to i na Ranjininoj kući.

Kako su neke sheme horizontalne i vertikalne podjele prostora u stambenoj arhitekturi vezane uz tradicionalne oblike života, tako se i simetrična kompozicija sa središnjome poliforom ustalila kao pojam lijepog i otmjenog. Stoga su takvo pročelje imale najvažnije javne palače u gradu: Knežev dvora (1440.), Vijećnica (kraj XV. stoljeća) i Divona (1516.). Preuzele su ga i privatne kuće, čak i one kod kojih se nije mogla razviti simetrična podjela prostora.

Svrha ovog napisa nije samo u tome da se monografski prikaže jedan spomenik stambene arhitekture. Proces involucije i degradacije prikazani na Ranjininoj kući, obrazac su tipičan za dubrovački povijesni stambeni fond.

⁴⁸ F. Doglioni, *Ambienti di dimore medievali a Verona*, Venecija 1987; P. Garrigou Grandchamp, *Demeures medievales*, Pariz 1994; N. Grujić, *L'edilizia civile sulla sponda orientale dell'Adriatico*, u »Gotika v Sloveniji«, Ljubljana 1995, str. 403-411.

⁴⁹ P. Maretto, *L'edilizia gotica veneziana*, Venecija 1978. J. S. Ackerman, *Sources of the Renaissance villa*, u *Studies in Western Art*, Princeton 1963, II, str. 6; D. Howard, *The Architectural History of Venice*, London 1987.

⁵⁰ S obzirom na oblik lukova Edoardo Arslan je postavio periodizaciju za razdoblje od druge polovice XII. stoljeća do kraja XIII. stoljeća koja se primjenjuje i u klasifikaciji stambene arhitekture. (*Venezia Gotica*, Milano 1970).

⁵¹ P. Maretto, *La casa veneziana nella storia della città dalle origini all'ottocento*, Venecija 1992, str. 93.

⁵² Trinaesto stoljeće bilo je doba ne samo afirmacije trgovačke aristokracije u Dubrovniku, što se moralo odraziti i na privatnim gradnjama, već i doba jakih stranih utjecaja kako južne Italije, tako i Venecije. Narudžbe za izradu pojedinih dijelova kuća pokazuju osobiti intenzitet u XIV. stoljeća, no, premda se često navode oblici otvora, teško je iz dokumenata deducirati njihov raspored na fasadama. Među najranijim dokumentima koji daju i taj podatak, ugovor jest za klesarske radove na kuću Sandalja Hranića gdje se 1421. naručuje *una balchonata con tre colone; et ancho sarasine due qual stano a duy ladi del balchonada* (Div. not. 13, 189).

⁵³ Diversa Cancelariae 134, 241-242.

⁵⁴ Philippe du Fresne-Canaye, *Voyage du Levant*, Pariz 1897, str. 18 (: *Il y a de très belles fontaines, de beaux monastères, les rues grandes et belles, mais les maisons sont toutes mal commodes à l'intérieur, bien que de l'extérieur elles paraissent assez belles et antiques*).

Nada Grujić

RANJINA'S HOUSE IN DUBROVNIK FROM THE FIFTEENTH TO THE TWENTIETH CENTURY

The house built by a member of the noble Ranjina (Ragnina) family at the end of the fifteenth century in the Pustijerna area holds an important place in the architecture of Dubrovnik. It stands apart from the buildings constructed at the same period in other parts of the town both in the organization of its space and the structuring of its front. It is one of the few surviving town residences of the Dubrovnik nobility of that time in the city as a whole, and a notable example of Gothic-Renaissance residential architecture. Research on location conducted in 1989 made it possible to fix the individual phases of construction and to mark the alterations which gradually transformed the character of this house, from the fifteenth century when it was built down to our century.

The basic characteristics of its architecture were determined by city planning factors: it was built on an insula constituted by two parallel rows of houses separated by a canal. This is the reason why all the apertures are on its front and why, owing to the smallness of the plot, it was built rather high. In spite of the limited surface of each floor, it comprises a complete programme arranged along its vertical axis: it has all the spaces known in the fifteenth century, and they are clearly differentiated: rooms (*camere*), small hall (*saloggia*) and large hall (*sala, salla*). Although it is a house of the nobility it has a polyvalent programme: the ground floor is used for business, the residential areas are upstairs.

All the architectural forms and decorative motifs of the house front (except for the ground floor windows) belong to the first phase of the construction. Against the almost unchanged exterior of the house, its interior shows a much more dynamic series of changes, especially regarding the organization of the residential floors. After the earthquake in 1667, the greatest change was the displacement of the staircase from the hall on the second floor away from the original perimeter of the house, to the space of the canal. The second floor hall thus became the most representative room in the house and received a strong Baroque stamp. Although in the nineteenth century some architectural styles (e.g. the Gothic) were replaced by style nouveau, making the intervention appear like a restoration, the functions of certain parts of the house (the representative ones in particular) were also drastically altered (e.g. an entire floor was interpolated into the third floor hall by dividing it into a series of smaller rooms). With this began the degradation of the house. In the twentieth century the partitioning of space was continued on all floors, regardless of their original function.

The construction history of the Ranjina house is marked by an involutive process. Each subsequent phase degraded some of the original 15th c organization of its space, either by reduction in size or function. However, after sorting out all the later alterations, one can still clearly envisage the true character of the earliest, Gothic-Renaissance stage.

In the course of establishing the original plans of all the floors, data about the organization of the front facade also came to light. Although the apertures were shaped and decorated in accordance with the function of the rooms, their arrangement did not follow that of the rooms. Except for the highest (third) floor, all of which was just one room, the space distribution in the house was asymmetrical, while the windows show a clear tendency towards axial symmetry: indeed, the first, second and third floor clearly stress the central axis of the building. This tendency towards regularity should not be identified either with a Gothic or Renaissance influence, because the three-part division of facades had long before been known in Venetian architecture, and regularity has always been a feature of elegant buildings.

Some changes of the interior and exterior (front) of the house were more uniform: for example, the gradual heightening of the rooms was accompanied by the heightening of windows. One should also be aware of the interesting "open" design of the third floor, with its one large hall. This schema was inherited and repeated until to the very beginning of the sixteenth century, and should therefore be seen as belonging to the typology of Dubrovnik residential architecture rather than to any particular stylistic category.